

Nr 8 / 07.04.2014

Hinnamuutus – keda see huvitab ja kes võiks sellest huvitada

Muutused kaupade ja teenuste hindades võiks majanduslikult mõtlevale inimesele olla kui valgusfoor, mille tuled annavad märku, kas osta rohkem üht ja vähem teist või säästa tulevikuks või hoopis asuda otsima uut töökohta. Turusignaalidele reageerimisest peaks piisama, et ressursid õigesti jaotada ning heaolu kasvatada. Kui kõik nii teeksid, kulgeks elu kiire kohanemise ja püsiva tasakaalu kursil – turumajanduse ideaalvariant. Ent mudel ei tööta, kui hinnakujundus ladusalt ei toimi või tekib mitme tasakaalu võimalus, millega kaasnev ühiskondlik kulu (mõõdetuna kogutoodangu ja töökohtadega) võib osutada suureks. Hindade muutumise sagedus sõltub majanduse eripärast. Üldistades võib tõdeda, et hinnad Euroopas muutuvad vähem kui Põhja-Ameerikas ja ka muutuste ulatus on siin väiksem kui ookeani taga, ent igas majanduses on vaid talle omased arengud. Tarbijahinna kasv on juba mõnda aega andnud põhjuse rääkida Eestist kui suurima inflatsiooniga paigast euroalas.

Majanduspoliitika

Eurosüsteemi rahapoliitika esmane eesmärk on tagada hinnastabiilsus. See on sätestatud Euroopa Liidu toimimise lepingus.¹ Euroopa Keskpank (EKP) kirjeldab hinnastabiilsust numbrilise eesmärgina, st euroala tarbijahinnaindeksi aastakasv peab olema kuni 2% aastas. Retrospektiivis on selline inflatsioon olnud kolme viimase põlvkonna ajal pigem erand kui reegel. Täpsustamaks oma peamise eesmärgi tõlgendamist, sedastas EKP nõukogu 2003. aasta mais, et seab eesmärgiks sellise inflatsioonimäära, mis keskpika aja jooksul jääb alla 2%, kuid püsib selle lähedal. Inflatsioon on üldise hinnataseme tõus pikal perioodil (aasta või enama jooksul) ja see peegeldab vahet, palju on raha lisandunud majandusse enam kui kaupu ja teenuseid. Teisisõnu, inflatsioon on rahaühiku ostujõu hävitaja. Deflatsiooni mõiste defineerime, kui asendame „tõus“ sõnaga „langus“. Hinnataseme langusel on negatiivne mõju majandusarengule (ere näide on Jaapan juba paari aastakümne vältel). Hinnataseme muutuse arvutamise aluseks loetakse tarbijahindade baasil arvatud indeksit.²

Nagu Euroopa erinevate poliitikate puhul tavaks, kirjutati ka EKP strateegiasse kompromiss (rahapoliitika *inflation-targeting* ja rahamassi kasvu vahel). Hoidmaks eri majandusfaasides olevatest riikidest koosneva euroala keskmise inflatsioon eesmärgi lähedal, peab kõrgema palga- ja hinnatasemega riikide inflatsioon jääma oluliselt madalamaks nõ odavamate riikide omast. Sellest ka poleemikat tekitav hinnalanguse võimalus – nimelt, hoides euroala keskmise alla kahe protsendi, peab inflatsioon nt Saksamaal jääma alla ühe protsendi ning (nõrga või langeva konjunktuuriga majanduses) tähendab see deflatsioonile lähedal olemist. Vaatamata uurimustele ja akadeemilisele arutelule ei ole seni veel selge, milline peaks olema optimaalne inflatsioonimäär ehk selline hinnatõus, mis tagaks majandusarengu

¹ Näiteks nõuab konvergentsikriteeriumite protokoll, et igas liikmesriigis oleks hinnastabiilsus jätkusuutlik ja inflatsioon ei ületaks primaarset tarbijahindade stabiilsusega riikide näitajat rohkem kui poolteist protsendipunkti, kusjuures „parim näitaja“ on kolme madalaima inflatsiooniga riigi kaalumata aritmeetiline keskmine.

² Statistikaamet defineerib tarbijahinnaindeksi (THI) kui numbri, mis näitab tarbekaupade ja tasuliste teenuste hindade taset. THI kaalud ja baashinnad ajakohastatakse igal aastal, sh arvutuste aluseks võetakse eelmise aasta detsembri hinnatase. Kaupade ja teenuste hinnad pannakse kirja iga kuu keskel kümnes Eesti linnas. Kaalusüsteem rihitakse sarnaseks eelmise aasta kulutuste struktuuriga kogu majanduses, st Eestis pole ühtegi elanikku, kelle tarbimist THI täpselt jälgendab. Seetõttu oleks meile hindade mõõdupuuna mõistlikum kasutada tarbijate poolt enim soetatud hüviste ostukorvi ja selle alusel arvatud indeksit, nagu pakkus šveitsi statistik Brachinger (2008) ning mille kohaselt on tegelik hinnatõus sageli suurem THI alusel mõõdetust.

hoobadele parima määride. Kahjuks ei suuda majandusteadlased ja eksperdid järeldada muud, kui et „kõik sõltub“ – tööturust, seadustest, majanduse struktuurist jpm.

Eestis teeb tuska inflatsioon, ent arenenud riikide majanduspoliitikute ja finantsturu osaliste üldine mure paistab olevat pigem deflatsioonirisk. 2008. aasta majanduskriisi järgselt keskpankade poolt ellu viidud rahapakkumise kasv ei ole seal muutunud kardetud inflatsiooniks, hoopis vastupidi. Euroopa stagneerunud majandus ja tööturu probleemid pole saanud abi lõdvast rahapoliitikast ning inflatsioon euroalal läheneb nullile. Oma viimatises ülevaates „Rahapoliitika ja Majandus“ selgitab Eesti Pank, et kuigi inflatsioonisurve vähenemise teguriks Eestis oli 2013. aastal väliskeskond (kütuse ning teiste toormete odavnemine), siis käesoleval aastal nimetatud mõju taandub ning keskpanga hinnangul peaksid hinnad Eestis tõusma hakkama. Eesti Pank leiab, et hoogustuva inflatsiooni allikaid on mitmeid: kohaliku tööjõu kallinemine, ettevõtete hinnalisand, maksud. Järgmiseks aastaks prognoosib keskpank hinnakasvuks 3%. Inflatsioonitõus on üks ebasobivaimaid makroarenguid, mida Eesti oma stagneeruva majanduse tingimustes vajab. Eratarbimine (kõige tähtsam komponent turumajanduses) pole käesoleval kevadel ikka veel ületanud taset, mis saavutati Eestis kaheksa aasta eest 2006. aasta kevadel. Elanike reaaltulu taandarenes vahepeal mitme aasta vältel, ent kui edasine olukord hakkab sarnanema stagflatsiooniga (stagneerunud majandus pluss inflatsioon) on majandusarengus käes eriti keeruline ja kulukas faas, millest pole lihtne väljuda.

Inflatsioon uurimisobjektina

Bretton Woodsi süsteemi ehk kullastandardile ehitatud korra kadumise järel maailma rahanduses, oli suur osa arenenud riikidest silmitsi inflatsiooniga. Akadeemiline vaade tõi inflatsioonimäärade erineva taseme põhjustena järgmised tegurid: välissektori mõju vahetuskursside kaudu; takistused kaubavoogudel või kaupade puudulik arbitraaz; siseriiklikud hüvised, mille hind erines riigiti; erinevad andmed sh mõõtevead.³ Kui näiteks riikidevahelisse kaubandusse mittekaasatud hüviste hinnatõus on Eestis suurem kui välismaal, kipub kodumaine inflatsioon olema kõrgem kui mujal. Kui aga mittekaubeldavate toodete/teenuste osakaal kahaneb nullini, st majandused on täielikult avatud, ei saa ka inflatsioonitempod erineda.⁴ Andmete erinevuse probleem tuleneb sellest, et THI aluseks olevate hüviste klassifikatsioon, kompositsioon ja osakaal erinevad riigiti olulisel määral. Need erinevused tekitavad nii süsteemse kallutatuse kui ka olulised lühiperioodi võnked.

Eesti Panga Toimetistes avaldatakse teadusuuringute aruandeid ning möödunud viie aasta jooksul kokku neljakümnes töös on inflatsiooniteema vaid korra tõusnud fookusesse.⁵ Käesolevaks aastaks ei ole Eesti Panga strateegilises uurimisplaanis hinnastabiilsuse teemale samuti ruumi, mistõttu tundub see teema olevat meie keskpankuritele vähese tähtsusega. Ent Eesti Pank tegeleb inflatsiooni prognoosimisega ja kust mujalt, kui hinnastabiilsuse oma eesmärgiks seadnud asutuselt, võiksime oodata teavet, et kujundada ootusi ja käitumist majandusotsustes. Kevadprognooside võrdlus nelja olulisema institutsiooni poolt alates 2007. aastast näitab, et hinnataseme muutuse järgnevat aastaks Eesti kohta on kõige täpsemalt ennustanud Euroopa Komisjon. Inflatsiooniprognos on osutunud kõige ebatäpsemaks hoopis Eesti Pangas. Peale majandussurutist on Eesti Panga inflatsiooniennustus küll väiksema veaga ja isegi parem kui IMFil, ent endiselt kehvem kui Euroopa Komisjonil või rahandusministeeriumil.⁶

³ Swoboda (1977) on üheks esimeseks kokkuvõtteks ja senini oluliseks allikaks inflatsiooni põhjuste selgitamisel.

⁴ Üsna populaarse diskussiooni pakkus viiekümne aasta eest Bela Balassa (1964) oma teoorias suhteliste hindade ja tootlikkuse seostest, seda tuntakse nüüd Balassa-Samuelsoni efektina. Nimetatud seos, mida Ida-Euroopa kontekstis sageli mainitakse, võimaldab inflatsioonide erinevust selgitada tootlikkuse erinevusega: kõrgem tööviljakus võimaldavat kõrgemat inflatsiooni. Sageli ei mainita seejuures, et tegemist on üldtasakaalu mudeliga ning tõlgendusviga peitub mitte ainult lühi- vs pika perioodi käsitluses, vaid asjaolus, et Balassa teooria põhineb hinnatasemetel, mitte aga inflatsioonitempode võrdlusel.

⁵ Staehr (2010) võrdles hinnakonvergensti Ida- ja Kesk-Euroopa riikides ning analüüsis inflatsiooni mõjutegureid.

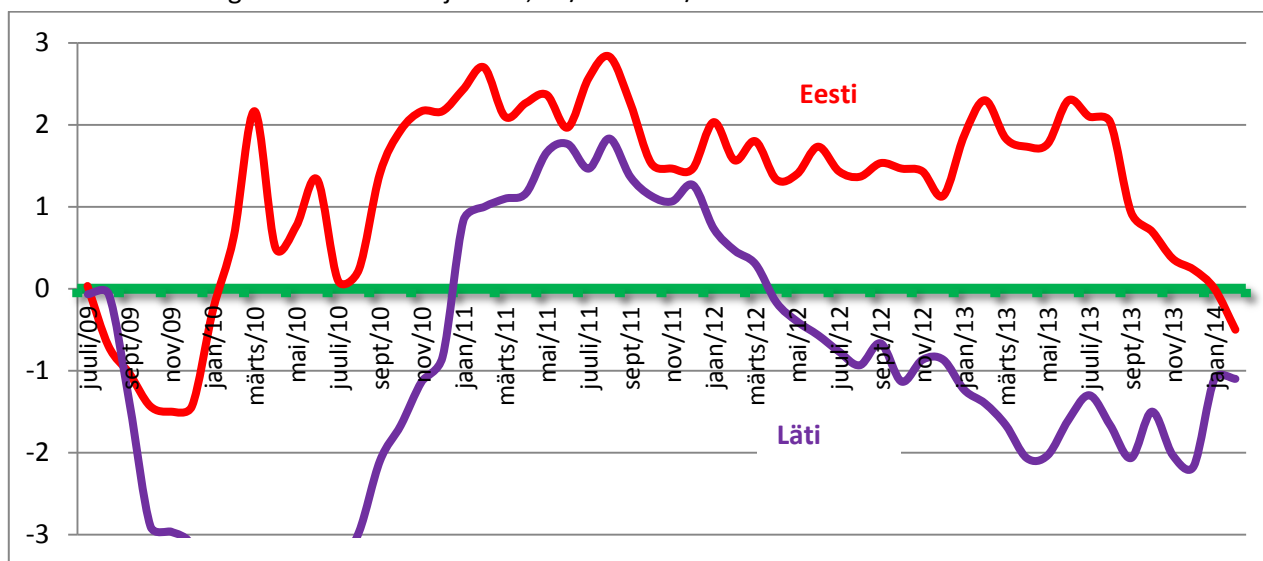
⁶ Statistiliselt tähendab see prognoosivigade vahemiku leidmist: võtame ennustuse keskmise vea absoluutväärtuse ja tõstame selle ruutu, et negatiivsed vead ei taandaks positiivseid - nii välistame summeerimisel eri märgiliste vigade tasakaalustava mõju. Edasi korrutame vea suuruse oma väärtusega rõhutamaks, et suur ennustusviga on paha, võrreldes väiksema prohmakaga ja kokku annabki see võimaluse mõõta suhtelist ennustusviga iga prognoosivahemiku kohta mistahes numbrilise ennustuse põhjal.

Euroopa Keskpangas on uuritud hindade muutusi pidevalt ning üheks järelduseks on, et jaemüügis toimuvad muutused 4–5 kvartali tagant. Mida suurem on toormesisaldus mingis tootes, seda sagedasem on selle hinnamuutus. Teenuste hinnad on suhteliselt püsivad, kuna üldjuhul on teenused tööjõumahukad ning palgamuutused pole sagedased ega palgad allapoole paindlikud. Ent erinevate hindade muutumine ei ole veel inflatsioon ning tähelepanu pöörame eeskätt üldise hinnataseme, mitte suhteliste hindade dünaamikale. Inflatsiooni puhul on normaalselt toimivas majanduses küsimus – kui suur lõtk on nõudluse ja pakkumise vahel. Statistiliselt leitav nn SKT lõhik ei ole siin parim mõõdik, sest see on hinnanguline ja mitte otseselt mõõdetav number. Mineviku aegrida võib tuleviku trendi valesi hinnata, kusjuures sama aegrea alusel jõuavad analüütikud erinevate eelduste tõttu ka erinevate tulemusteni.

Eesti ja Läti võrdlus

Eurostat avaldab inflatsiooninäitajad, sealjuures kirjeldamata riikidevahelisi erisusi. Nii jääb mulje, justkui oleks jutt samast asjast, ehkki Eestit saab tarbijahinna indeksi käsitluses kõrvuti panna vaid Lätiga. Euroopa Liiduga ühinemisest saadik võib Eesti ja Läti inflatsioonitempode võrdluses täheldada asünkroonset arengut – enne 2009. aasta südasuve oli lõunanaabrite juures inflatsioon suurem kui Eestis, ent viimased viis aastat on olukord vastupidine. Arvestades eespool viidatud konvergentsikriteeriumit, on joonisel 1 näidatud, kuidas hinnataseme muutus Eestis ja Lätis on vastanud EL poolt seatud inflatsiooni-eesmärgile. Ala, mis on graafikut poolitava roheline joone kohal, märgib reegli rikkumist, sellest allpool on vastav kriteerium täidetud. Sisuliselt ei ole Eesti täitnud euroalale kehtestatud inflatsiooni-reeglit peale 2010. aasta mais EKP poolt avaldatud konvergentsiraportit.

Joonis 1. Inflatsioonireegli täitmine Eestis ja Lätis, 07/2009–02/2014

Huvitav on see, et mõne kuu jooksul peale euro kasutuselevõttu Eestis, ühtlustus THI dünaamika mõlemas riigis ca pooleks aastaks, et siis 2012. a algusest eri rada minna – meil toimus areng inflatsiooni, ent Lätis deflatsiooni suunas. Eesti Vabariigi peaminister tõdes Riigikogus 18. detsembril 2013. a, et Eesti ja Läti majandusstruktuurid on erinevas faasis ning et „Eesti on arengus pisut ees ja see väljendub inflatsioonis [ja] deflatsioonis. Meil sai deflatsiooniline periood ammu läbi, meie naabritel hakkab see praegu lõppema.“ Vaatame viimase kümne aasta andmeid: deflatsiooniline periood oli Eestis alates 2009. a juunist kolme kvartali vältel; lõunanaabritel oli sarnane periood nelja kvartali vältel alates septembrist 2009. a, Lätis kujunesid deflatsiooniliseks ka neli kvartalit alates 2013. a kevadest. Statistiliselt on võimalik tekitada majandusfaaside võrdlusmoment ning täheldada mõningat sünkroonsust hinnamuutustes viitajaga kaks kvartalit ja majanduskasvus üks kvartal (st mida valitsusjuht nimetas arengus ees olemiseks). Aga see pole piisav selgitamaks asjaolu, et Eestis on alates eurole üleminekust hinnataseme muutuses pidev hinnatõusu lisafaktor. Arengufaaside jutt kõrvale jättes, on Eestis märgata nõ täiendavat hinnatõusu (st positiivne inflatsioon) alates 2010. a algusest. Arengufaaside juttu appi võttes, hakkas see lisategur paisutama Eesti-Läti hinnaindeksite muutuste vahet 2010. a keskel ja suurenes ligi kolme protsendipunkti 2013. a suveks. Eesti majanduskasv on alates 2012. a olnud väiksem lõunanaabrite kasvunumbri, mistõttu eelpool kirjeldatud inflatsioonitempode vahe ei klapi

majandusloogikaga: hindade dünaamika erinevus peaks peegeldama vastupidist, sest sarnase majanduse aeglustumise faasis ei saa inflatsioonisurve olla suurem kui arengu tõusufaasis. Kui aga toimunu on kuidagi seotud euro käibeletulekuga, peaks eelpool kirjeldatud inflatsioonide vahe olema nüüdseks kadunud ja tarbijahindade muutus jääks mõne kvartali vältel Eestis ja Lätis sarnaseks, nagu on ka Euroopa Komisjoni (2014) prognoos. Komisjoni ennustuses järgmise aasta inflatsiooni kohta aga näeme tuttavat joont – Eesti inflatsioon on jälle suurem kui Lätis ning seetõttu ei saa välistada võimalust, et inflatsiooniline lisa tuleneb Eesti majanduse konkurentsi ja majanduskeskkonna üldiste ehk reaalseste probleemide kaustast. Kui hinnakujunemise mehhanism ei toimi ideaalselt, on sel vahetu mõju tarbijahindadele. Mõelgem liikluses toimuvale, nt kui valgusfoor ei tööta korralikult või kui tulede muutus pole osale liiklejaist käitumise muutmiseks piisav signaal.

Seosed majanduses ja mõju ühiskonnas

Inflatsiooni tõttu langeb nominaalvarade väärtus, ent kasvab reaalarvade oma (seda tuntakse Tobini efektina) ning see on oluline sisend investorile. Mida suurem on inflatsioon, seda suurem on selle halb mõju raha väärtusele. Muidugi kui rahavoog ei ole suur, nagu enamusel Eesti ettevõtjatest, pole inflatsioonil eriti negatiivset mõju. Samas võib inflatsioon anda positiivse tõuke kinnis- jt reaalarvadele. Pikal perioodil võib (isegi tagasihoidliku) inflatsiooni mõju rahale olla siiski üpris laostav. Nt kui aastane inflatsioon on sama suur kui oli Eestis 2013. aastal (2,8%), siis 1000€ kaotab 25 aasta jooksul poole tänasest ostujõust ehk 500€. Möödunud tosina aasta keskmine inflatsioon Eestis ületas 4% aastases arvestuses, seega on raha ostujõu langus meil üle kahe korra suurem euroala keskmisest.

Miks ikkagi ei huvituta inflatsiooniga võitlemisest? Sest maksud on nominaalselt fikseeritud ning pika (vaevalise) menetlusprotsessi tulemus. Inflatsioon aga suurendab maksutulu ilma, et peaks üldse hakkama kedagi veenma kõrgema maksumäära poolt hääletama. Taoline loogika on majandusteooria peavoolu arusaam riigirahanduse toimimisest (alates Phelps, 1973). Kuna maksudega muutub turutasakaal ehk luuakse moonutus, peaks olema võimalik argumenteerida ka mingi optimaalse moonutuse taseme üle inflatsiooni puhul. Tõenäoliselt ongi meie keskpang leidnud, et 3–4% inflatsiooni aastas on Eestile optimaalne, mille üle juurelda ega hinnatõusu analüüsida pole erilist põhjust. Poliitikaterminites rääkides saab olukorda kirjeldada rahvusvahelise mõistega *benign neglect*, mille eestikeelne vaste võiks olla „heahtlik eiramine“.

Lauri Luiker

nõunik

lauri.luiker@riigikogu.ee

tel 6507

Kasutatud allikad

- Balassa, B. „The Productivity-Power Parity Doctrine: A Reappraisal“, Journal of Political Economy, vol. 52, Dec 1964, lk. 584-596.
- Brachinger, H. W. „A New Index of Perceived Inflation: Assumptions, Method and Application to Germany“, Journal of Economic Psychology, Band 29, Nr.4, 2008, lk. 433-457.
- Eesti Pank. „Rahapoliitika ja Majandus 2/2013“, detsember 2013.
- Euroopa Komisjon. „European Economic Forecast: Winter 2014“, 2/2014, vt http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2014_winter_forecast_en.htm
- Phelps, E. „Inflation in the Theory of Public Finance“, Swedish Journal of Economics, 75, 1973 lk.67-82.
- Staehr, K. „Income Convergence and Inflation in Central and Eastern Europe: Does the Sun Always Rise in the East?“, Working Papers of Eesti Pank. No.4, 2010.
- Staehr, K. „Inflation in the new EU countries from Central and Eastern Europe: Theories and panel data estimations“, Working Papers of Eesti Pank. No.6, 2010.
- Swoboda, Alexander (1977) „Monetary Approaches to Worldwide Inflation“, in Krause, L, W. Salant „Worldwide Inflation: Theory and Recent Experience“, Brookings Institution, 1977.